

Христина МЕРЕНЮК
аспірант відділу історії середніх віків
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4114-5663>
e-mail: hrys.merenyuk@gmail.com

«RIUZEN» ТА «POLEN» У ДІТРІХІВСЬКОМУ ЦИКЛІ НІМЕЦЬКОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ XIII–XIV СТОЛІТЬ¹

Проаналізовано образи руських і польських воїнів у німецькому середньовічному епосі та поемах Дітріхівського циклу. Вказано, що знання про народи тогочасної Східної Європи у літературних пам'ятках поширювалися поступово. Зазначено, що у найстаріших зразках, зокрема «Пісні про Нібелунгів», рівнозначно згадані польські воїни та представники руської еліти, однак зі зростанням сили польських князівств у творах початку – першої половини XIII ст. поступово домінують саме уявлення про силу польського рицарства. Стверджено, що це позначилося на появі в епічній поезії про пригоди Дітріха з Берна дійових осіб – герцогів Горнбоге та Германа (останнього ідентифікують як князя Владислава I Германа), що мали виразну польську ідентифікацію. Зауважено, що хоча особливих прикмет у літературній традиції щодо них не збережено, деякі записи все ж вказують на знайомство зі звичаями нобілітету тогочасного східноєвропейського регіону. Натомість продемонстровано, що вже наприкінці XIII ст. ситуація стосовно Русі зазнала змін. На прикладі поеми «Трояндовий сад» показано рівнозначність між європейськими героями-рицарями (без згадок про поляків), на фоні яких відзначено також уміння та майстерність Гартунга (Гартніта, Герніта), руського короля. Доведено, що наприкінці століття Русь посіла поважніше місце серед літературних героїв. Констатовано, що хоча визначити історичність цього володаря неможливо, просте порівняння титулів вказує, що Гартунг (Гартніт, Герніт) був королем, тоді як у польських землях правили князі.

На основі аналізу поетичних текстів спостережено, що поляки, уторці, волохи не знали, що таке рицарські турніри. З'ясовано, що стосовно руських воїнів існувало упереджене ставлення, як до відвертих ворогів, проте у поемах другої половини XIII ст. ці необ'єктивні оцінки змінилися. Виснувано, що король Гартунг – активний учасник рицарського турніру, а його світогляд повністю відповідає ідеалам епохи. Зроблено припущення, що така ситуація сформувалася внаслідок політики галицько-волинських Романовичів, які мали

¹ Стаття підготовлена за фінансової підтримки Центру діалогу ім. Юліуша Мерошевського (Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego).

активні династичні зв'язки з європейськими володарями та брали активну участь у тогочасній політичній боротьбі.

Ключові слова: середньовічна поезія, Дітріх Бернський, поляки, Русь, Гартунг, турнір, Галицько-Волинська держава.

Пошук нових джерел з історії Русі та її взаємин із найближчими сусідами передбачає звернення до європейських наративних і літературних творів. В українській історіографічній традиції аналіз таких матеріалів фрагментарний, оскільки зацікавлення літописом та пов'язаними з ним відомостями досі переважає. Літературні пам'ятки здатні привнести окремі нові розуміння щодо уявлення про слов'ян, їхнє військо та соціум. Одним із цінних матеріалів є цикл поем, присвячених герою Дітріху із Берна (Dietrich von Bern) (т. зв. Дітріхівський цикл). Віршовані оповідання про нього є не тільки взірцями середньовічної рицарської поезії, але й цінними пам'ятками для розуміння менталітету «людей меча», організації дозвілля, описів війн і військової майстерності тогочасного нобілітету.

Мета статті – проаналізувати згадки про руські та польські війська (героїв) у циклі поем, присвячених німецькому епічному герою.

У середині XIII–XIV ст. знать Священної Римської імперії культивувала образ рицаря Дітріха як взірця ідеального воїна, зокрема у Цюрихських анналах, які з'явилися після 1339 р., про легендарні початки німецької державності вказано: «Тоді правив Дітріх із Берна, про якого селяни співають, як він боровся зі змієм і бився з героями» (рис. 1–2) (Jones, 1952, s. 1094). Однак географія подвигів легендарного рицаря була широкою. У контексті дослідження історії слов'ян варто акцентувати на тому, що народи «Riuzen» і «Polen» зустрічаються поряд із ним досить часто.

Німецькі мінезингери, які оспівували тогочасні події та рицарську доблесть, неодноразово згадували руських воїнів разом із Дітріхом із Берну. Після 1230 р. поет Конрад (?) Марнер (Konrad Marner, †1265) звернувся до тих легенд, які знатні особи бажають чути від співців². Перераховуючи смаки рицарської публіки, він стверджував, що одних цікавило вигнання Дітріха фон Берна, інші воліли би чути про короля Ротера (Roterus), треті – про «Riuzen sturm» («руську атаку» чи «руський бій»): «*Sing ich dien liuten mîniu liet, / sô wil der êrste daz / wie Dieterich von Berne schiet, / der ander, wâ kûnc Ruother saz, / der dritte wil der Riuzen sturm*» (Strauch, 1876, s. 124). Автор не мав на меті вдаватися у детальну характеристику цих подій, а лише констатував смаки німецької публіки XIII ст. Про бажання рицарів слухати вишукані вірші про Дітріха з Берну та руських воїнів також згадав поет Гуто фон Трімберг (Hugo von Trimberg, 1235/1240–1313), відомий своїми дидактичними творами³.

² Остаточне ім'я автора не встановлено. Однак дослідники його творчості вважають, що він був мандрівником та займав видатну посаду серед своїх сучасників, про що свідчать часті згадки про нього. З аналізу інших джерел можна припустити, що його ім'я було Кондрат (Strauch, 1876, s. 1).

³ У творі «Реннер» («Der Renner»), який був практичною вправою для роботи зі студентами в університеті Тюбінгена й мав на меті продемонструвати різні способи структурування текстів, вказано про популярні літературні теми того часу. Серед них – пригоди Дітріха фон Берна, героя Екена, «руську атаку» («руський бій»), життя героя Зігфріда чи Трістана («*spricht einer, ich hoerte gern / Von hern Dietrich von Bern / Und ouch von den alten recken, / Der ander wil von hern Ecken, / Der dritte wil der Riuzen sturm, / Der Vierde wil Sifrides wurm, / Der fünfte wil hern Tristerant*») (Ehrismann, 1908, s. 283).

Рис. 1. Боротьба Дітріха з Берну зі зміями із поеми «Вірджінал»
(*Virginal/Dietrichs erste Ausfahrt*), бл. 1444–1448 рр.
Джерело: URKU-1, bl. 43r

Рис. 2. Боротьба Дітріха з Берну з невірними із поеми «Вірджінал»
 (Virginal/Dietrichs erste Ausfahrt), бл. 1444–1448 pp.
 Джерело: URKU, bl. 43r

За класифікацією німецьких германістів ХХ ст., у циклі Дітріха Бернського є 12 поем, у яких він переважно виконує центральну роль (de Boor, 1962, s. 147–177; Hoffmann, 1974). Історичні епоси «Втеча Дітріха» («Dietrichs Flucht»), «Битва при Равенні» («Rabenschlacht»), «Смерть Альфреда» («Alphards Tod») містять більше історичних подробиць, оскільки зображують класичний рицарський конфлікт, який хоча й не ґрунтується на конкретних фактах, проте має усі притаманні військово-політичні риси (Firestone, 1982, p. 9–10). Наступні епічні твори складаються із пригодницьких описів Дітріха: їх уміщено у творах: «Пісня про Еккена» («Eckenlied»), «Гольдемар» («Goldemar»), «Лаурін-Вальберан» («Laurin-Walberan»), «Зігенот» («Sigenot»), «Вірджінал» чи «Перший пошук Дітріха» («Virginal / Dietrichs erste Ausfahrt»), «Дивак» («Wunderer») (Firestone, 1982, p. 10). У цих пам'ятках пригоди героя більше подібні до класичної літературної Артуріани. Такі епоси в науковій літературі часто називають казковими (märchenhaft), тому що місце рицарів-опонентів зайняли нові противники Дітріха (гноми, велетні, дракони й інші чудовиська), що подібні на казкових персонажів (рис. 3–4). Ще декілька епічних творів («Бігерольф і Дітліб» («Biterolf und Dietleib») та «Трояндовий Сад» («Rosengarten»)) ґрунтуються навколо зустрічей між героями з різних епосів, насамперед дійових осіб із Дітріха Бернського та героїв «Пісні про Нібелунгів». Поему «Дітріх та Венецлан» («Dietrich und Wenezlan») зазвичай класифікують окремо, оскільки рицар Дітріх присутній у ній на периферійних ролях (Firestone, 1982, p. 10). Однак така класифікація дещо проблематична, оскільки Дітріх також згаданий у «Пісні про Нібелунгів» і пов'язаних із нею творах. З огляду на це, вони б теж мали належати до Дітріхівського циклу, однак їх в історіографії

Рис. 3. Титульна сторінка з поеми «Зігенот» (Sigenot), бл. 1472–1475 рр.

Рис. 4. Титульна сторінка з поеми «Лаурін» (Laurin), бл. 1472–1475 рр.

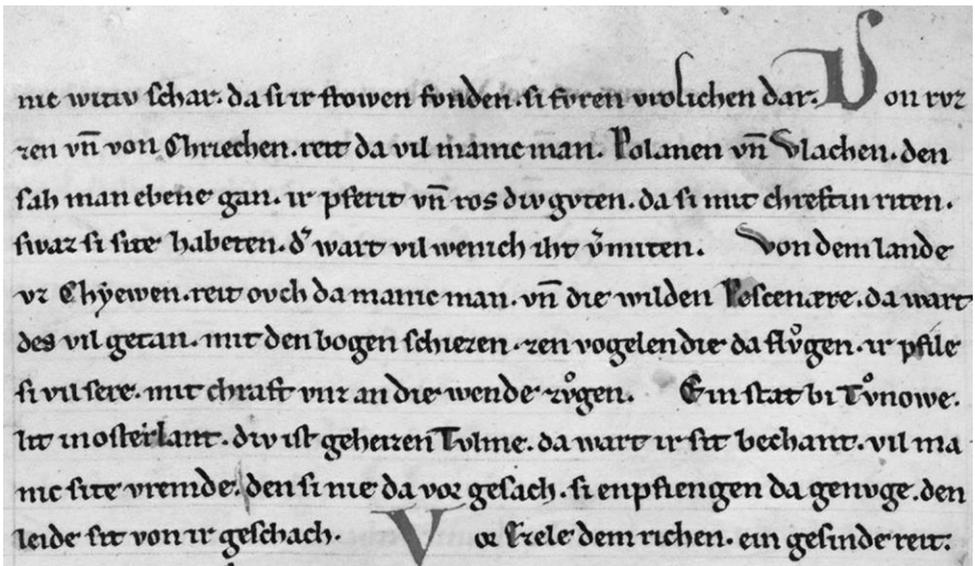
прийнято розглядати окремо. Проте оминуті увагою Русь та поляків, які згадуються у цих джерелах, неможливо, адже йдеться про поступове формування уявлень про ці народи й окремих їхніх представників.

Уперше Дітріх Бернський згаданий у «Пісні про Нібелунгів», яка збереглася в різних списках та версіях (А, В, С та інші) (Gillespie, 1975, p. 24). Хоча цей твір прямо не належить до Дітріхівського циклу, однак містить уже сформований перелік героїв, які надалі використані в інших поемах. Окрім цього, «Пісня...» містить докладні описи життя еліти XI–XII ст., а також чимало згадок про інші народи. За загальноприйнятою версією, цей твір створений у 1205 р. (Berkov, 1976, s. 303).

У версії В Русь (*Riuzen*), греки, поляки (*Poelän*), волохи й інші народи прибули разом із легендарним королем Етцелем (Etzel), до якого доєдналися також вихідці з Києва та печеніги («*Von dem lande ze Kiewen, unt die wilden Petschenaere*») (вірші 1339–1340) (de Boor, 1972, s. 216; Sager, 2016, p. 107). Пропонована згадка про різні народи виражає не тільки традиційні уявлення, а й нові етнічні концепції, що сформувалися під впливом торговельного та політичного обміну з Руссю (Berkov, 1976, s. 304; Keller, 1985, s. 86–87). Невідомі укладачі механічно поєднали усталені стереотипи про Східну Європу із новими, тому виникли певні неузгодження. Хоча Русь і поляки почасти фігурують разом у тогочасних німецьких джерелах, їх поява у тексті метафорична. Образ Етцеля можна трактувати по-різному. Одні вбачають у ньому зображення короля Гези I (Gejza I), останнього язичницького правителя Угорщини (Sager, 2016), інші ж – короля Бєлу IV (Béla IV) (Gyulai, 1885). Не заглиблюючись у ці інтерпретації, однозначно, що цей образ відповідає уявленню про християнського угорського володаря, як його розуміли в тогочасних німецьких історичних наративах. До того ж Схід Європи, на відміну від описів Півночі, повністю позбавлений фантастичних подробиць: в Угорщині не зустрічаємо гномів, драконів, амазонок чи будь-яких інших воїнів із надприродними дарами (Sager, 2016, p. 107).

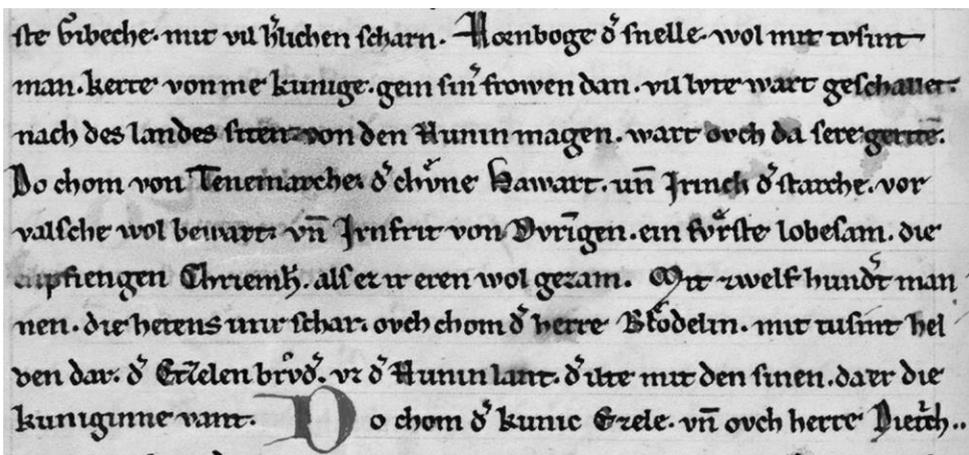
У модернізованому списку С, який міститься у Піаристському рукописі (*Piaristen handschrift*) (XV ст.), вказано на прибуття до Етцеля відважних героїв із Русі, Греції та польських князівств (Keller, 1879, s. 208). У версії В також згадано про багатьох осіб із руських земель, проте детальніше описано уміння польських бійців, що володіли чудовими навичками верхової їзди та шанували дорогих коней («*ir pferit und ros diu guoten, dâ si mitkreften riten*») (вірші 1339–1340) (de Boor, 1972, s. 216) (рис. 5–7). На внутрішньотекстовому рівні ці якості представлені такими, що надають полякам свободу волі та виражають їх літературний маркер. Подібно зображені *Pescenære*, які вміло володіли стрільбою з лука (Schmid, 2021, p. 281). Основне завдання для такої демонстрації – показати винятковість сили Етцеля, що контролював цілу Східну імперію та її народи.

Поява польського та руського народів має також інший прихований зміст. Зокрема, традиційна політика зміцнення королівської влади полягала також у допуску різних етнічних груп та їхніх лідерів до королівського двору. Спосіб появи у тексті має певний символічний задум: найпершими прибувають представники з далеких прикордонних земель (поляки та Русь), потім – значно ближчі для укладачів германські племена, далі – брат Етцеля, а наприкінці з'являється сам король. Така ієрархія вказує на взаємини між центром середньовічних держав і периферією.

me witaſchaz. da ſi ir ſrowen funden. ſi ſiſren vrolichen dar. **V**ou ruz
zen v̄n von Schriechen. reit da vil manne man. Polanen v̄n Slachen. den
ſah man ebene gan. ir pferit v̄n ros diu goten. da ſi mit chreſten riten.
ſiuaz ſi ſite habeten. d̄ wart vil wench iht v̄miten. Von dem lande
vz Ehyewen. reit och da manne man. v̄n die wilden Reſcen. re. da wart
des vil getan. mit den bogen ſchrezen. zen vogelen die. da ſl̄vgen. ir p̄ſile
ſi vil ſere. mit chraſt vuz an die wende. r̄igen. Ein ſtat bi T̄nnowe.
Iw in oſterlant. diu iſt gehezen Twine. da wart ir ſit bechant. vil ma
nne ſite v̄remde. den ſi nie da vor geſach. ſi enpfingen da genwge. den
leide ſit von ir geſach. **V**o Eiele dem richen. ein gefinde reit.

Рис. 5. Рукопис С «Пісні про Нібелунгів» («Das Nibelungenlied»),
у якому згадано Русь (Riuzen). Джерело: BL, bl. 52v

ſte Eibeche. mit vil h̄lichen ſcharn. Hoeboge d̄ ſnelle. wol mit r̄ſint
man. kerte von me kunige. gen ſin ſrowen dan. vil l̄re wart geſchalt
nach des landes ſiten. von den Hunin magen. wart och da ſere gette.
Do chom von Tenemarche. d̄ ch̄vne Hamart. un̄ J̄nrich d̄ ſtarche. vor
valſche wol beuaret. v̄n J̄nſrit von D̄v̄rigen. ein ſv̄rſte lobſam. die
enpfingen Chriemh̄. al̄ ex ir eren wol gezam. **D**er zwelf hundert man
nen. die hetens ir ſchar. och chom d̄ herre Blodelin. mit tuſint hel
den dar. d̄ Ezele br̄vd̄. vz d̄ Hunin lant. d̄ iſt mit den ſinen. d̄er die
kuniginne v̄ant. **D**o chom d̄ kunic Ezele. v̄n och herre Dietch..

Рис. 6. Рукопис С «Пісні про Нібелунгів»,
у якому згадано польського нобіля Горнбоге. Джерело: BL, bl. 52v

Хоча Русь і поляки конституїювані як окремі групи (соціальні й етнічні об'єднання) у межах більшої імперії, жодні конкретні імена не вказані. Однак у різних версіях поеми згаданий персонаж на ім'я Горнбоге (Hornboge), якого можна охарактеризувати, як польського нобіля. Принаймні, в інших епічних творах циклу Дітріха («Biterolf und Dietleib», «Dietrichs Flucht», «Rabenschlacht») Горнбоге – однозначно поляк. Можна вважати, що ця етнічна характеристика присутня також у «Пісні про Нібелунгів» (Schmid, 2021, p. 284). «Хоробрий» польський нобіль здатний виставити військо у 1 000 бійців, що вказує на його силу, так і ще на більшу владу Етцеля, його сюзерена. Поляки вітають

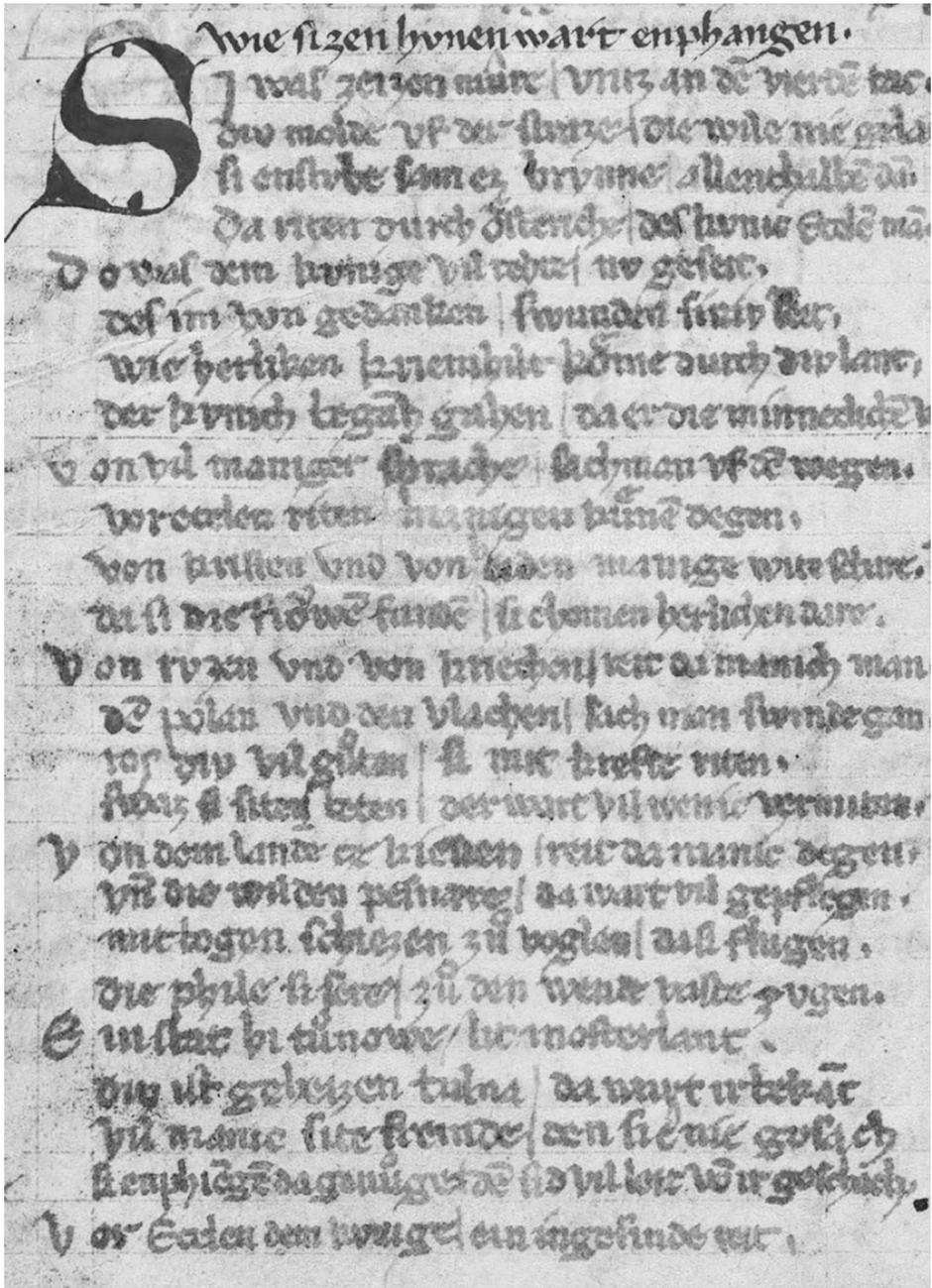

Рис. 7. Рукопис А «Пісні про Нібелунгів» зі згадкою про Русь, греків, поляків, волохів та диких печенігів. Джерело: BSB, bl. 52

свого володаря галасом і криками, проте невідомо, чи йдеться саме про польський вітальний звичай (Schmid, 2021, p. 284). У найповнішому рукописі «Пісні про Нібелунгі» (Cod. Donaueschingen 63 (Hs. C)), датованому серединою XIII ст., згадано, що загін Горнбоге налічував 20 воїнів, проте в пізніших редакціях їхня кількість значно збільшилась (див. рис. 6).

В іншому уривку Горнбоге (версія С, вірш 1925 та версія В, вірш 1880) бере участь у дружньому поединку між бургундцями та гунами. Хоча польський нобіль не має виразних етнічних характеристик, укладачі позиціонують його як «nach hiunischen siten» (версія С, 1925; версія В, 1880), тобто вказують на манеру бою, відповідну до звичаїв гунів у «бутурті». Окрім цього, реальні знання про народи Східної Європи у «Пісні про Нібелунгі» можна підтвердити згадками про історичних осіб, які, водночас, периферійні в епосі.

Спорідненою до твору «Пісня про Нібелунгі» є анонімна поема «Плач» («Die Klage»), яка описує трагічні події «Пісні...», зокрема оплакування загиблих. У ній також периферійно згаданий Дітріх, відтак вона не належить безпосередньо до циклу пісень на його пошану. У ній герой з Берну згадується вдруге, але також на другорядному плані, що вказує на те, що його персонаж ще не набув широкого використання у тогочасній німецькій літературі. «Плач» написаний римованими куплетами, а не строфами як у «Пісні...». Хоча мовні звороти набагато простіші, техніка римування дуже схожа на старший твір. У цій поемі, яка зберігається у 16 рукописах і фрагментах, помітна більша індивідуалізація польського володаря: «...[d]er herzoge Herman, / ein vürste úzer Pólân» (версія В, вірші 345–346 / версія С, вірші 321–322) (Edzardi, 1875, p. 105). Він фігурує серед трьох впливових князів, які прибули на допомогу Етцелю. Разом із невідомими «Sighêr von Vlâchen» та «ûz Türkie Walber» він очолює 2 000 воїнів, які прагнуть помститися за смуток Кримхільди (рис. 8). Незважаючи на міжтекстові епітети («orie» (вільні, шляхетні), «gemeit» (відважні, добірні), «edelen» (шляхетні), «kraft» (сильні, могутні)), усі вони «шукали слави, але знайшли лише смерть» (вірші 405–415) (Edzardi, 1875, p. 105). Ще у середині XX ст. німецький германіст Фрідріх Панцер (Friedrich Panzer, 1850–1956) ідентифікував цього персонажа як Владислава I Германа (Władysław I Herman, 1043–1102) (Panzer, 1955; Gillespie, 1975, s. 70).

Окреслене тріо східноєвропейських князів на службі у короля Етцеля також присутнє у героїчному епосі «Бітерольф і Дітліб» («Biterolf und Dietleib»). Цю літературну пам'ятку невідомий автор написав близько 1250 р., хоча вціліла

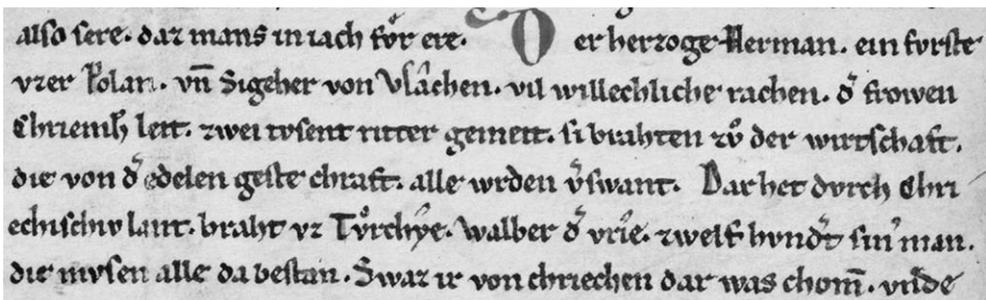

Рис. 8. Рукопис С «Пісні про Нібелунгі»: прибуття польського герцога Германа (herzoge Herman, ein vürste úzer Pólân) разом із іншими воїнами

для допомоги Етцелю. Джерело: BL, bl. 90v

вона лише у рукописі XVI ст. У творі переплелися героїчні й романні сюжети, тому його більше вважають рицарським романом, аніж епосом. Герой Дітліб шукав батька Бітерольфа, який покинув родину, коли син був ще малим, щоби служити королю Етцелю. За сюжетом, Етцель полонив короля Пруссії і зробив своїм васалом. На службі йому наказано воювати проти сусідньої Польщі. На міжтекстовому рівні «Бітерольфа і Дітліба» демонструє середньовічні емоції та встановлює різницю між тими вчинками, які людина здійснює сама, і тими, які вона повинна зробити відповідно до свого обов'язку. Тож можна підсумувати, що пруси та поляки у свідомості автора сусіди, які не прагнуть війни. Як вказано в останніх дослідженнях, час у романі відображає епоху в минулому, коли між цими народами не існувало конфліктів (на відміну від часу написання «Бітерольфа і Дітліба» у XIII ст.) (Schmid, 2021, p. 285). У творі згадано польського героя – герцога Горнбоге (вірші 1231–1232). Цей молодий і видатний воїн також бився на стороні Етцеля проти поляків, знищивши їх величезну кількість (вірші 3723–3724) (Oskar, Franz, 1866, s. 55). На відміну від пруського короля, він не має докорів сумління щодо боротьби зі співвітчизниками. Така поведінка виразно демонструє примат васалітету над усіма іншими почуттями (Oskar, Franz, 1866, s. 286–287). З польського війська згаданий лише князь Герман («*der hertzoge Herman*»). Незважаючи на усю хоробрість та уміння поляків, вони зазнають поразки від видатних героїв короля Етцеля, як-от Бітерольф. Помітно, що поляки та русь сприймаються разом як спільні вороги. Наприклад, герой Рамунг скаржиться на принаймні 3 000 загиблих, утім від «руського гніву»: «...*die wir hiute hân verlornt/ to durch der küenen Riuzen zorn/ unde ouch von den Pôlân*» (вірші 3769–3771) (Oskar, Franz, 1866, s. 56) (рис. 9). Польського герцога Германа полонили. Король Етцель прагнув стратити його, але королева заборонила. Натомість полоненого перетворили на заручника, що потім перейшов на службу до свого нового сюзерена (вірші 3886–3889) (Oskar, Franz, 1866, s. 57). Герцог Герман одержав свою країну як васальні володіння, був звільнений разом зі своїми бійцями та повернувся до Польщі (вірші 3992–3997) (Oskar, Franz, 1866, s. 58).

Анонімний автор «Бітерольфа і Дітліба» спеціально продемонстрував поляків сильними ворогами, хоча їхніх рис не відокремив (рис. 10). Із тексту складається враження, що польські персонажі – це протилежність, яка має бути подолана, оскільки вони все ж не здатні зрівнятися з героями Етцеля (Schmid, 2021, p. 287). В історіографії пропонувалося визначити історичне коріння сюжету про похід Етцеля та його протистояння із поляками. Зокрема,

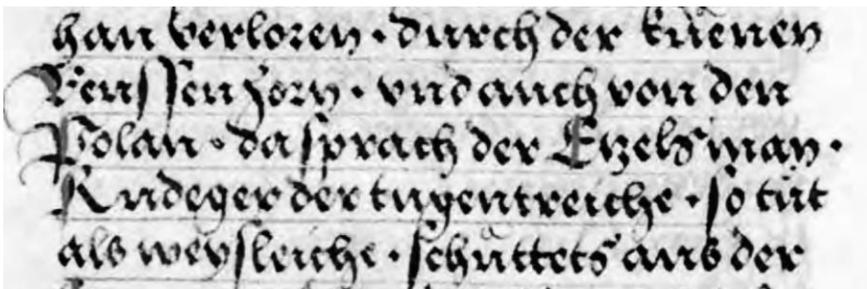

Рис. 9. Оплакування загиблих героїв від удару руського (Riuzen zorn) та польського (Pôlân) загонів. Джерело: Klarer, 2022, s. 202

відкликанням є виправа князя Данила Романовича у 1253 р. на підтримку претензій сина Романа на австрійський герцогський престол (Мартынюк, 2019, с. 208–209). Експедиція руського війська, у складі якого були контингенти польських князів та «екзотичні» литовські підкріплення (Войтович, 2015, с. 308–309), могла мати досить широкий резонанс, який відобразився у «Бітерольфі і Дітліб» (Мартынюк, 2019, с. 208–209). Водночас, незважаючи на оригінальність такої версії, варто вказати, що у романі запропоновано майже такий самий набір персонажів, як і в «Пісні про Нібелунгів». Хоча обставини їхніх дій змінилися, складно визначити реальні зв'язки між походом князя Данила та німецьким романом середини XIII ст. Хоча привертає увагу також відчутне розширення знань політичної географії автора: бойові дії для німецького рицарства розширилися далеко на схід, охопили Пруссію та Польську князівства. Цей аспект цілком відповідає сучасним для укладачів поеми реаліям 1250-х років.

Запропоновано також тлумачити «Бітерольф і Дітліб» як опрацювання циклу поем про Нібелунгів у зворотному напрямку: замість бургундського

Рис. 10. Опис бою із поеми «Бітерольф і Дітліб»: польський герцог Горнбоге убив багатьох ворогів. Джерело: Klarer, 2022, s. 231

двору, який вирушає у землі Аттіли для бою, рицарі короля «гунів» Етцеля подорожують уздовж Рейну, шукаючи конфронтації із двором короля Гюнтера (Günther) (Sager, 2003, p. 6). Щоправда, замість битви вказане проведення турніру, під час якого з'ясується, що жоден із східноєвропейських воїнів (гунів, поляків, богемів, пруссів, волохів і половців) не вмів битися на турнірі по-справжньому – зі списом на коні (Klarer, 2022, s. 445). У тексті також наголошено, що гуні не знають, як проводити турніри, як і пруси та поляки, які «не дбали» про ці розваги: «*Wir Hünen gesehen doch nie mer wie turnieren sy getan/ die preussen und die polan/ haben sein selten icht gepflegen*» (Sager, 2003, p. 6; Klarer, 2022, s. 437). Усі слов'яни, незалежно від того, на чій вони стороні у протистоянні, однаково некомпетентні у мистецтві турнірних двобоїв. Король Богемії у творі зауважив, що в битві його воїни готові використовувати довгі мечі з широкими лезами. Коли ж король Гюнтер попередив його, що мовиться про турнір, а не про війну, володар Богемії запевнив, що бойовий стиль його рицарів можна адаптувати для турнірного змагання (Sager, 2003, p. 7).

Прикметно, що до народів, які не знають про турніри, не зараховано Русь. Із чим пов'язана така особливість, – визначити складно. Можна припустити, що Русь та її еліту в епічних поемах порівнювали зі скандинавськими героями, тому вони належали більше до «північно-західного» світу. Окрім цього, анонімому автору поеми «Бітерольф та Дітліб» точно було відомо про Русь, оскільки автор декілька разів вживає *Riuzen*. Водночас у поемі є й інший епізод, який вказує на те, що до вихідців із Русі ставилися з підозрою та відкритою недовірою. У контексті сюжету, коли Дітріх бореться зі своїм вихователем і «майстром» Гільдебрандом (Hildenbrandt), використано вислів «*er haete in also gerne sam einen Riuzen erslagen*», що можна перекласти як «він убив би його так само охоче, як руса». Ця фраза натякає на усталений образ русі у середньовічній німецькій літературі як противників або чужинців, яких можна вбити без вагань, або ж «легко», як свого часу наголосив Аляксей Мартинюк (Аляксей Мартинюк). Якщо *Riuzen* у цьому контексті є символом загрози або небажаного супротивника, то це може пояснити, чому автор не ввів їх у фінальний турнірний бій: вони залишаються поза офіційною завершальною сценою та асоціюються радше з противником, якого знищують, аніж із суперником на ристалищі. Такий мотив міг відображати реальні уявлення про русь у німецькому суспільстві того часу – як про чужинців, чия роль у військових конфліктах могли також сприймати як загрозу.

Горнбоге з Польщі також згаданий у творі «Битва при Равенні» («*Rabenschlacht*»), створеному в останній чверті XIII ст. У ньому нобіль виставив 5 000 воїнів, які є «*daz sint allez degne mære*» («усі вони – славні воїни») (вірш 46) (Lienert, 2005, p. 13). Мовиться про одну з пропозицій союзників Дітріха Бернського, які обіцяли підтримати його у майбутніх битвах. У творі обіцяне число 5 000 воїнів значно перевищує можливості польського нобіля, відомі з інших епічних поем (Schmid, 2021, p. 294). У наступних рядках анонімний автор повідомив, що польський воїн завдав противникам Дітріха «великих втрат» (*grozen schaden*) (вірш 616) (Lienert, 2005, p. 129). Загалом, як і в попередніх творах, серед усіх інших периферійних персонажів Горнбоге асоціюється у компанії Дітріха як позитивний герой. Однак інших біографічних чи географічних подробиць про його володіння не знайдено. Введення героя у текст – це практична демонстрація влади великого полководця, відповідно, його вчинки та дії не мають власних динамічних рис.

У «Втечі Дітріха» («Dietrichs Flucht»), створеній в останній чверті XIII ст., перелічені видатні воїни, відправлені на допомогу Дітріху у протистоянні з Ермеріхом. Серед них вказано двох осіб із Польщі та Русі. Із Польщі прибув згаданий Горнбоге, а з Русі – Гертніт (Hertnit von Riuzen) (вірші 5905–5908) (Ernst, 1866, s. 148). У тексті акцентовано на хоробрості усіх воїнів, які без зволікання ведуть свої великі загони («*die recken unverzeit die bringen schare breit nü heeret*») (вірші 5920–5923) (Ernst, 1866, s. 148). Усього автор згадав 17 могутніх воїнів, які прибули до Дітріха, який відзначив їх володіннями, маєтками та цінними подарунками, закликав інших хоробрих рицарів врятувати його володіння: «... *der vogt von Berne gebtel vil manegen meidem unde marc/ diu edelen kastella↔n starc/ gap er den edelen recken/ und mante ser die kecken/ daz si im hülfen slniu lant/ retten mit ellenthafter hant*»⁴ (вірші 5933–5936) (Ernst, 1866, s. 148). Окремі поняття, які вжито у тексті, вказують на те, що польські і руські володіння належали до окраїн королівства Етцеля. Однак інших прикметних рис для характеристики цих двох героїв не знайшлося. Окрім згадки про походження, автор для позначення усіх воїнів використав епітет «*mære*» (відомий, славетний, могутній), проте ширшої індивідуалізації не вказано (Ernst, 1866, s. 148).

Коротко про присутність поляків у німецькому епосі засвідчено в поемі «Вірджінал», чи «Перший пошук Дітріха» («Virginal / Dietrichs erste Ausfahrt»). Твір написано у другій половині XIII ст., він зберігся у кількох рукописах, які відрізняються один від одного. Зі змісту зрозуміло, що йдеться про організацію великого товариського прийому, на який було запрошено також поляків (*Polant*) та угорців (*Ungerlant*) (Lienert et al., 2017, s. 759). Після згадок цих земель вказано тільки, що скликано всіх королів і вельмож («*lud man all kunig und herren*») (Lienert et al., 2017, s. 759). Додаткових згадок про окремі персоналії не вміщено. Оскільки поруч із запрошенням у Східну Європу гінці рушили до Марокко, можна припустити, що мета такої вказівки – наголосити на екзотичних країнах світу.

З інших епічних творів важливо відзначити поему «Дітріх та Венецдан», яку теж створено у другій половині XIII ст. Щоправда, до нашого часу збереглися лише окремі фрагменти – поема обривається раптово, жодних списків із її продовженням не віднайдено. Цей твір також присвячений Дітріху Бернському (Firestone, 1982, p. 9). За сюжетом поеми, славетний рицар Дітріх служив при дворі короля гунів Етцеля. Відомість та відвага воїна привернули увагу володаря Венецлана, який був «князем з Польщі» («*vürste von Bôlân*»). Прагнучи слави, він шукав поединку із Дітріхом, для чого навіть захопив його друзів у заручники, щоби шантажувати. Розуміючи, що цього виклику не уникнути, воїн із Берну погодився. Вирішальна битва ззовні нагадувала турнір. Укладачі поеми зауважили, що на нього прибуло величезне військо поляків, серед яких також були руси: «... *den Bôlân triben began vaste durch der Riuzen her dan*» (Abenteuer, 1870, s. 273). За поєдинком спостерігали прекрасні дами, а обидва рицарі уміло демонстрували свої військові навички. Однак закінчення поеми втрачено – на завершальному описі поединку оповідь уривається.

Укладач (чи укладачі) поеми «Дітріх та Венецдан» досить активно вихваляють польського володаря. Персонажі дискутували, чи Венецдан загалом є

⁴ «Володар Берна щедро роздавав/ безліч маєтків і земель/ цим шляхетним і могутнім рицарям/ він дарував великі дари/ й гаряче закликав хоробрих/ допомоги йому/ врятувати землі».

достойним воїном, чи можливо здобути честь у поединку з таким супротивником. Дітріху рекомендували такого опонента та відзначали його виняткову сміливість. Зваживши всі за та проти, герой погодився на сутичку із польським володарем, якого він називав «шляхетним і могутнім королем» («*hohelr] chunge rich*», вірш 104) та «обраним князем» («*vurste uzerchorn*», вірш 131) під час спілкування зі своїми прибічниками (Schmid, 2021, р. 290). Вказівка на обраність могла би продемонструвати особливість легітимізації східноєвропейських володарів. Для польських П'ястів консенсус знаті був надійним підґрунтям для оволодіння насамперед старшим краківським престолом. Водночас, у контексті «Дітріха та Венецлана» не зрозуміло, чи автори наголошували на визначних особливостях Венецлана, чи акцентували на його обранні польським нобілітетом.

В історіографії ім'я легендарного правителя пов'язано із королем Вацлавом II (Václav, 1271–1305), який близько 1300 р. об'єднав під своєю владою Богемське королівство та краківський престол у Польських землях (Паршин, 2018, с. 116). Відомі германісти Георг Гольц (Georg Holz) і Юстус Лунцер (Justus Lunzer) свого часу підтримували цю версію. Зокрема, Георг Гольц визначив, що в епосі про «Дітріха та Венецлана» відбулася трансформація образу Вацлава Богемського (Wenzel von Böhmen) у Вацлава Польського (Wenzel von Polen). Зважаючи на те, що автором твору був австрійський поет (за версією Г. Гольца), ця зміна значуща і може вказувати на політичний контекст часу. Враховуючи, що Вацлав II Богемський із 1290 р. висував претензії на польський престол, а у 1300 р. був коронований королем Польщі, твір можна датувати не раніше цього періоду (Holz, 1893, р. VII). Проте вагомих інших підстав, окрім близького співпадіння імен, для такого порівняння не існує. Пізніше Едвард Шредер (Edward Schröder) спростував ці думки через датування рукописів. Проведений ним палеографічний аналіз манускрипту вказав, що є більша ймовірність того, що образ Венецлана походить від Вацлава I Богемського (1230–1253), діда Вацлава II, чи є певним літературним відлунням образу короля Віцляна (Witzlän), згаданого у вказаній вище поемі «Biterolf und Dietleib» (Stammler, 2010, р. 76). Очевидно, що текст «Дітріх та Венецлан» містить синтез мотивів історичної епіки та героїчного роману. Однак через неповну збереженість рукопису неможливо точно встановити розвиток подій і їхній фінал.

Оригінальним доповненням є те, що Венецлан командував не поляками, а руссю. Це, на думку дослідників, значно послаблювало імовірний зв'язок із богемським королем (Eis, 1953, s. 71–74). Хоча із руських джерел відомо про досить близькі контакти короля Вацлава II із князем Левом Даниловичем. Як засвідчено у Галицько-Волинському літописі, руський володар перебував у Богемському королівстві та мав теплу зустріч із монархом (Паршин, 2018, с. 115–116). На основі цього можна припустити докладніші знання укладачів «Дітріха та Венецлана» щодо політичного становища на Сході Європи. Водночас імовірна також зворотна ситуація – могутність легендарного Венецлана визнавалася настільки великою, що йому підкорялися не тільки поляки, але й русь. Такий літературний образ був би цілком доречним, з огляду на стиль написання поеми (пошук для Дітріха справді видатного супротивника). За таких умов образ Венецлана можна трактувати як такий, що має історичну та літературну основи одночасно. Ця особливість засвідчила також просування знань про східноєвропейські народи в німецькому середовищі (на рівні історичних реалій та збереження літературної традиції).

З циклу Дітріха Бернського виділяється поема «Трояндовий Сад» («Rosengarten»), яка, за класифікацією Гельмута де Бура (Helmut de Boor), належить до третьої групи епічних поем, оскільки описує зустрічі героїв із різних епосів, насамперед дійових осіб із Дітріха Бернського та героїв «Пісні про Нібелунгів».

В історіографії вказано про існування п'ятьох загальних версій поеми: А, DP (версія D на вульгаті), F, C і середньоніжньонімецька версія. Поема містить багато інформації про різні героїчні рицарські традиції через детальні вказівки на окремі предмети (турнірні мечі, обладунки, коні, імена героїв) та процеси (початок змагань, описи турнірів та урочистих церемоній) (Millet, 2008, s. 360–361) (рис. 11). У творі змальовано «подорож до Вормса на Рейні», де знатні та вправні воїни мали змагатися у турнірних поєдинках. Зі сторони партії Етцеля виступив Гартунг (Hartunc) (або Гертніт (Hertnit) / Гартніт (Hartnit)), багатий король Русі. У цій партії також перебував Дітріх – король Греції, Дітліб із Штирії та інші знатні рицарі. Водночас, із боку іншої партії (короля Гіппіха), – король Угорщини (Ludlow, 1865, p. 283). Залежно від версії, послідовність і конкретні імена персонажів відрізняються. Оскільки існує декілька варіантів поеми, лише у списках D (DP) і C, які збереглися в рукописах, згаданий король Русі⁵.

У версії D король Русі – дев'ятий у складі рицарської делегації: «*Der niunde daz was Hartnit*» (вірш 74) (Holz, 1893, p. 82). У тексті вказано: «... *der vuorte ein rat von golde und was ouch wol erkant*» (вірш 74) (Holz, 1893, p. 82), що можна перекласти як «він ніс золоте колесо та був також добре знаний», відтак припускаю, що геральдичним знаком Гартніта могло бути колесо. Воно також згадане вдруге під час зображення самого поєдинку короля Русі. Гертніт боровся із рицарем Вальтером з Керлінгену (Walther von Kerlingen) (рис. 12). На гербі воїна із Керлінгену був зображений лазуровий лев: «...*ein lewe von la-süre an sime schilte was*» (вірш 394) (в іншій німецькій поемі «Вальгаріус» Лев – кінь Вальтера (Holz, 1893, p. 131)).

Після цього у тексті поеми описано запеклий бій, який закінчився нічиєю, проте пізніше Гільдебрант визнав перемогу короля з Русі: «*Hartnit hät ervohten, und ist uns worden schin*» («Гартніт переміг і він вже став нам відомий») (вірш 401) (Holz, 1893, p. 132).

Наприкінці оповіді зазначено, що Гартніт повернувся до Русі: «... *dö vuor heimge in Riuzen Hartnit ein küneec rîch*» (вірш 629) (Holz, 1893, p. 166). У списку C також повідомлено про поєдинок руського короля із Штутфуксом (Stüefinc), який був королем Ірландії («*küneec Stüefinc von Îrlant*») (вірші 345–346) (Holz, 1893, p. XLVI). На бій руський воїн прибув із великим списом: «... *er fuort in siner hende ein vil grozzez sper*» (вірш 349) (Lienert, 2015, p. 476). Надалі у тексті описано, що спочатку воїни зійшлися у поєдинку на списах, потім взялися за мечі. Однак Гартніт кинувся уперед та здолав

⁵ Ці рукописи мають новішу традицію, деякі символи замінені з попередньої версії А на інші. У списку D Етцель особисто не бере участі в боях (Holz, 1893, p. LIII).

Рис. 11. Титульна сторінка з поеми «Трояндовий сад» («Rosengarten zu Worms»). Джерело: SL-3, bl. 151v

Рис. 12. Бій Гартунга (Гертніта) з Русі та Вальтера з Керлінгену із рукопису «Трояндовий сад» («Rosengarten zu Worms»). Джерело: URKU-2, bl. 40v

супротивника: «*Hartnit üf yn mit grymme slug sin swert, daz was guot/ Stuffinge sluog er dorch die ringe, dar nach floz daz bluot/ dorch helm und duorhe halsberg gab er yn einen slag/ daz der helm und daz heubet vor sinen fuozzen lag*» («Гартніт знову з гнівом вдарив своїм мечем, і це було сильно/ Він пробив його через кільце (обладунки), і потім потекла кров/ далі він завдав такого удару/ що шолом і голова Штутфукса впали перед його ногами») (вірші 352–353) (Lienert, 2015, p. 476). Для руського володаря змагання закінчилося перемогою, Кримхільда подала в руки хустку та вінок із троянд. Типово для тогочасних поем, поєдинок завершився поцілунком прекрасної дами (вірш 353) (Lienert, 2015, p. 476).

Hertnit von Riuzen також фігурує в уже згаданій середньовісній німецькій поемі XIII ст. – «Втеча Дітріха» («*Dietrichs Flucht*»). В одному із скликаних рицарів із різних земель його перелічують як воїна, що відправився на допомогу Дітріху у його протистоянні із Ермеріхом (вірші 5905–5908) (Ernst, 1866, s. 148). Водночас *Hartunc* (Гартунг) теж згаданий у поемі «Смерть Альфарда» («*Alpharts Tod*»), яка належить до циклу епічних творів, присвячених постаті Дітріха з Берну. Вважається, що цей твір написаний у другій половині XIII ст., однак найдавніший манускрипт, який зберігся, належить до другої половини XV ст. Докладно про особу Гартунга не вказано – його названо лише за іменем («*Hartunc*») в одній зі сцен зібрання усіх воїнів, які висловили готовність служити та боротися за честь Дітріха. Головний герой зібрав усіх воїнів у своєму замку в Берні. Він поскаржився, що його засудив римський імператор і тепер потребує підтримки своїх васалів. Усі зібрані рицарі погодилися підтримати його.

Тож німецька середньовісна епічна поезія з циклу про Дітріха з Берну містить чимало інформації про польських та руських воїнів, окремих володарів та персонажів. З огляду на літературну задумку авторів, такі вказівки мають на меті акцентувати на силі тих чи тих головних персонажів (Дітріха Бернського, короля Етцеля тощо). Водночас деякі записи також вказують на знання звичаїв нобілітету тогочасної Східної Європи. Насамперед виокремлені постаті польських герцогів Горнбоге та Германа, руського короля Гартунга (Гертніта). Складно визначити походження цих володарів, однак просте порівняння титулів вказує, що на Русі, на відміну від польських князівств, правив саме король. Докладніші записи вказують, що поляки, угорці, волохи не знали, що таке рицарські турніри. Стосовно руських воїнів існувало упереджене уявлення, як про відвертих ворогів. Натомість наприкінці XIII ст. ситуація щодо Русі зазнала змін. На прикладі поеми «Трояндовий сад» помітна рівнозначність між героями-рицарями, на тлі яких відзначено також уміння та майстерність Гартніта (Герніта), руського короля. Пояснити такі зміни можна тим, що інформація просочувалася та потрапляла до німецького епосу поступово. Якщо на початку XIII ст. більше відомостей у Священній Римській імперії було про поляків, то наприкінці того ж століття Русь посіла чільне місце серед літературних героїв. Можливо, така ситуація сформувалася внаслідок політики галицько-волинських Романовичів, які активно підтримували династичні зв'язки з європейськими володарями та брали активну участь у тогочасній політичній боротьбі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Войтович, Л. (2015). *Галич в політичному житті Європи XI–XIV століть*. Львів.
- Мартынюк, А. (2019). *До Герберштейна. Австрия и Восточная Европа в системе персональных связей (XIII – начало XVI века)*. Москва.
- Паршин, І. (2018). *Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські наративні джерела XIII–XV століть*. Львів.
- Berkov, P. N. (1976). Das «russische Thema» in der mittelhochdeutschen Literatur. *Zeitschrift für Slawistik*, 21/1, 297–310.
- BL:** Badische Landesbibliothek, Karlsruhe (Deutschland), Cod. Donaueschingen 63, Nibelungenlied, 114 bl.
- Boor, H. de. (1962). Die deutsche Literatur im späten Mittelalter. *Geschichte der deutschen Literatur*, 3/1. München: Beck, 147–177.
- BSB:** Die Bayerische Staatsbibliothek, München (Deutschland), Handschrift BSB Cgm 34, 60 bl.
- Edzardi, A. (Ed.). (1875). *Die Klage: Mit vollständigem kritischem Apparat und ausführlicher Einleitung*. Hannover: Rümpler. https://www.google.com.ua/books/edition/Die_Klage/wwwJAAAAAYAAJ?hl=uk&gbpv=0
- Ehrismann, G. (hrsg.). (1908). *Trimberg Hugo. Der Renner*, 1. Tübingen.
- Eis, G. (1953). Zu Dietrichs Slawenkämpfen. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 84, 70–84.
- Ernst, M. (Ed.). (1866). *Alpharts Tod: Dietrichs Flucht; Rabenschlacht*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Firestone, R. H. (1982). The Literary Classification of «Dietrich und Wenezlan»: A Reevaluation. *German Studies Review*, 5/1, 9–20.
- Gillespie, G. T. (1973). *A Catalogue of Persons Named in German Heroic Literature (700–1600). Including Named Animals and Objects and Ethnic Names*. Oxford: Clarendon Press.
- Gyulai, P. (Ed.). (1885). *Budapesti Szemle. Negyvenharmadik kötet (103. 104. 105. szám)*. Buda-Pest: Franklin-Társulat.
- Hoffmann, W. (1974). *Mittelhochdeutsche Heldendichtung. Grundlagen der Germanistik*, 14. Berlin: Erich Schmidt, 159–222.
- Holz, G. (1893). *Die Gedichte vom Rosengarten zu Worms*. Berlin: Max Niemeyer.
- Jones, G. F. (1952). Dietrich von Bern as a Literary Symbol. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 67/7, 1094–1102.
- Keller, A. (hrsg.). (1879). *Das Nibelungenlied nach der Piaristenhandschrift*. Stuttgart: Litterarischer Verein in Stuttgart.
- Keller, M. (1985). Perspektiven: Vorstellungen von «Riuzen» in der deutschen Literatur des Mittelalters. In K.-H. Korn, M. Keller, & U. Dettbarn (Hrsg.), *Russen und Rußland aus deutscher Sicht 9–17 Jahrhundert*. München: Wilhelm Fink Verlag, 84–109.
- Klarer, M. (Ed.). (2022). *Ambraser Heldenbuch*. Berlin: De Gruyter. Lienert, E., Wolter, D. (2005). Rabenschlacht. In E. Lienert (Ed.), *Textgeschichtliche Ausgabe*, 2. Tübingen: Max Niemeyer.
- Lienert, E., Kerth, S., & Nierentz, S. (2015). *Rosengarten C. In Einleitung, «Rosengarten» A, 1*. Berlin: De Gruyter.
- Lienert, E., Schumacher, K., & Pontini, E. (2017). *Virginal. Goldemar: Teilband I: Einleitung, 'Heidelberger Virginal'; Teilband II: 'Wiener Virginal'; Teilband III: 'Dresdner Virginal', 'Goldemar', Verzeichnisse*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH.

- Ludlow, J. M. F. (1865). *Popular epics of the Middle Ages of the Norse-German and Carolingian cycles*. London: Macmillan.
- Millet, V. (2008). *Germanische Heldendichtung im Mittelalter*. Berlin: De Gruyter.
- Oskar, J., & Franz, R. (Eds.). (1866). *Biterolf und Dietlieb*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Panzer, F. (1955). *Das Nibelungenlied: Entstehung und Gestalt*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Sager, A. (2003). Eastern Europe and the cultural poetics of the chivalric tournament in medieval Germany: Biterolf und Dietleib, Ottokar von Steiermark's Osterreichische Reimchronik and Ludwig von Eyb's Turnierbuch. *Germano-Slavica*, 14, 5–20.
- Sager, A. (2016). Hungarians as fremde in Medieval Germany. In A. Classen (Ed.), *Meeting the Foreign in the Middle Ages*. New York: Routledge, 142–166.
- Schmid, F. M. (2021). Constructions of Identities and Processes of Othering. Images of Polish Characters, Polishness and Poland and Their Roles in Medieval German Literature. In A. Pleszczyński, & G. Vercamer (Eds.), *Germans and Poles in the Middle Ages*. Leiden: BRILL, 261–302.
- SL-1:** Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 200–240.
- SL-2:** Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 277–313.
- SL-3:** Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 151–191.
- Stammler, W. (Ed.). (2010). *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, 2. Berlin: De Gruyter.
- Strauch, F. (1876). *Marners Leben und Dichtungen. Inaugural-dissertation zur erlangung der Philosophischen Doktorwürde an der Universität Strassburg*. Strassburg; London: Karl J. Trübner.
- URKU-1:** Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg (Deutschland), Cod. Pal. germ. 324, 360 bl.
- URKU-2:** Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg (Deutschland), Cod. Pal. germ. 359, bl. 1–65.
- REFERENCES**
- Voitovych, L. (2015). *Halych v politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit*. Lviv (in Ukrainian).
- Martynyuk, A. (2019). *Do Gerbershteina. Avstriya i Vostochnaya Yevropa v sisteme personalnykh svyazei (XIII – nachalo XVI veka)*. Moskva (in Russian).
- Parshyn, I. (2018). *Dyplomatiia Halytsko-Volynskoi derzhavy: yevropeiski naratyvni dzherela XIII–XV stolit*. Lviv (in Ukrainian).
- Berkov, P. N. (1976). Das «russische Thema» in der mittelhochdeutschen Literatur. *Zeitschrift für Slawistik*, 21/1, 297–310 (in German).
- Badische Landesbibliothek, Karlsruhe (Deutschland), Cod. Donaueschingen 63, Nibelungenlied, 114 bl. (in Old German).
- Boor, H. de. (1962). Die deutsche Literatur im späten Mittelalter. *Geschichte der deutschen Literatur*, 3/1. München: Beck, 147–177 (in German).
- Die Bayerische Staatsbibliothek, München (Deutschland), Handschrift BSB Cgm 34, 60 bl. (in Old German).

Edzardi, A. (Ed.). (1875). *Die Klage: Mit vollständigem kritischem Apparat und ausführlicher Einleitung*. Hannover: Rümpler. https://www.google.com.ua/books/edition/Die_Klage/wwJAAAAAYAAJ?hl=uk&gbpv=0 (in German).

Ehrismann, G. (hrsg.). (1908). *Trimberg Hugo. Der Renner, 1*. Tübingen (in German).

Eis, G. (1953). Zu Dietrichs Slawenkämpfen. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 84, 70–84 (in German).

Ernst, M. (Ed.). (1866). *Alpharts Tod: Dietrichs Flucht; Rabenschlacht*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung (in German).

Firestone, R. H. (1982). The Literary Classification of «Dietrich und Wenezlan»: A Reevaluation. *German Studies Review*, 5/1, 9–20 (in English).

Gillespie, G. T. (1973). *A Catalogue of Persons Named in German Heroic Literature (700–1600). Including Named Animals and Objects and Ethnic Names*. Oxford: Clarendon Press (in English).

Gyulai, P. (Ed.). (1885). *Budapesti Szemle. Negyvenharmadik kötet (103. 104. 105. szám)*. Buda-Pest: Franklin-Társulat (in Hungarian).

Hoffmann, W. (1974). *Mittelhochdeutsche Heldendichtung. Grundlagen der Germanistik*, 14. Berlin: Erich Schmidt, 159–222 (in German).

Holz, G. (1893). *Die Gedichte vom Rosengarten zu Worms*. Berlin: Max Niemeyer (in German).

Jones, G. F. (1952). Dietrich von Bern as a Literary Symbol. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 67/7, 1094–1102 (in English).

Keller, A. (hrsg.). (1879). *Das Nibelungenlied nach der Piaristenhandschrift*. Stuttgart: Litterarischer Verein in Stuttgart (in German).

Keller, M. (1985). Perspektiven: Vorstellungen von «Riuzen» in der deutschen Literatur des Mittelalters. In K.-H. Korn, M. Keller, & U. Dettbarn (Hrsg.), *Russen und Rußland aus deutscher Sicht 9–17 Jahrhundert*. München: Wilhelm Fink Verlag, 84–109 (in German).

Klarer, M. (Ed.). (2022). *Ambraser Heldenbuch*. Berlin: De Gruyter (in German).

Lienert, E., Wolter, D. (2005). Rabenschlacht. In E. Lienert (Ed.), *Textgeschichtliche Ausgabe*, 2. Tübingen: Max Niemeyer (in German).

Lienert, E., Kerth, S., & Nierentz, S. (2015). *Rosengarten C. In Einleitung, <Rosengarten> A, 1*. Berlin: De Gruyter (in German).

Lienert, E., Schumacher, K., & Pontini, E. (2017). *Virginal. Goldemar: Teilband I: Einleitung, 'Heidelberger Virginal'; Teilband II: 'Wiener Virginal'; Teilband III: 'Dresdner Virginal', 'Goldemar', Verzeichnisse*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH (in German).

Ludlow, J. M. F. (1865). *Popular epics of the Middle Ages of the Norse-German and Carolingian cycles*. London: Macmillan (in English).

Millet, V. (2008). *Germanische Heldendichtung im Mittelalter*. Berlin: De Gruyter (in German).

Oskar, J., & Franz, R. (Eds.). (1866). *Biterolf und Dietlieb*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung (in German).

Panzer, F. (1955). *Das Nibelungenlied: Entstehung und Gestalt*. Stuttgart: W. Kohlhammer (in German).

Sager, A. (2003). Eastern Europe and the cultural poetics of the chivalric tournament in medieval Germany: Biterolf und Dietleib, Ottokar von Steiermark's Österreichische Reimchronik and Ludwig von Eyb's Turnierbuch. *Germano-Slavica*, 14, 5–20 (in English).

Sager, A. (2016). Hungarians as *vremde* in Medieval Germany. In A. Classen (Ed.), *Meeting the Foreign in the Middle Ages*. New York: Routledge, 142–166 (in English).

Schmid, F. M. (2021). Constructions of Identities and Processes of Othering. Images of Polish Characters, Polishness and Poland and Their Roles in Medieval German Literature. In A. Pleszczyński, & G. Vercamer (Eds.), *Germans and Poles in the Middle Ages*. Leiden: BRILL, 261–302 (in English).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 200–240 (in Old German).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 277–313 (in Old German).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden (Deutschland), Mscr. Dresd. M. 201, bl. 151–191 (in Old German).

Stammler, W. (Ed.). (2010). *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon, 2*. Berlin: De Gruyter (in German).

Strauch, F. (1876). *Marners Leben und Dichtungen. Inaugural-dissertation zur erlangung der Philosophischen Doktorwürde an der Universität Strassburg*. Strassburg; London: Karl J. Trübner (in German).

Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg (Deutschland), Cod. Pal. germ. 324, 360 bl. (in Old German).

Universitätsbibliothek der Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg (Deutschland), Cod. Pal. germ. 359, bl. 1–65 (in Old German).

Khrystyna MERENIUK

PhD Student of the Department of the Medieval History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4114-5663>

e-mail: hrys.merenyuk@gmail.com

«RIUZEN» AND «POLEN» IN THE DIETRICH CYCLE OF GERMAN HEROIC EPIC

The article analyzes the images of Ruthenian and Polish warriors in the German medieval epic and poems of the Dietrich cycle. It is noted that knowledge about the peoples of the medieval Eastern Europe in literary monuments spread gradually. In the oldest samples (in particular, the «Nibelungenlied»), Polish warriors and representatives of the Rus elite were equally mentioned. However, with the growth of the power of the Polish principalities in works of the early – first half of the 13th century, the representations of the strength of Polish knighthood gradually dominated. This led to the appearance of characters in epic poetry about the adventures of Dietrich of Bern – dukes Hornboge and Herman (the latter is identified as Prince Władysław I Herman), who had a clear Polish identification. Although no special features have been preserved in the literary tradition, some records also indicate knowledge of the customs of the nobility of the then Eastern European region.

Instead, it is shown that by the end of the 13th century, the situation regarding Rus had changed. The example of the poem «Rosengarten» shows the equality

between European knights (without mentioning Poles), against the background of which the skills and mastery of Hartung (Hartnit, Hernit), the Ruthenian king, are also noted. Thus, it is proved that at the end of the century, Rus occupied a more respectable place among literary heroes. Although it is impossible to determine the historical prototype of this ruler, the mere comparison of titles indicates that Hartung (Hartnit, Hernit) was a king, while princes ruled in Polish lands.

The analysis of poetic texts showed that Poles, Hungarians, and Wallachians did not know what knightly tournaments were. Regarding Ruthenian warriors, there was a prejudiced attitude towards them as obvious enemies. However, in the poems of the second half of the 13th century, these biased assessments changed. King Hartung is an active participant in chivalry tournaments, and his worldview fully corresponds to the ideals of the era. Perhaps this situation was formed due to the policy of the Galicia-Volhynian Romanovids, who had active dynastic ties with European rulers and took an active part in the political struggle of that time.

Key words: medieval poetry, Dietrich of Bern, Poles, Rus, Hartung, tournament, Galicia- Volhynian state.

Стаття: надійшла до редакції 30.07.2025

прийнята до друку 1.09.2025